

ANGELIKA PAWLACZYK

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Poland

<https://orcid.org/0000-0002-4629-8952>

Copyright and License: Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2021. This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivatives 4.0 International (CC BY- ND 4.0) License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/legalcode.pl>).

SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA KOMPETENCJI JĘZYKOWEJ PRZEDSTAWICIELI MNIejszości POLSKIEJ W STRYJU (OBWÓD LWOWSKI)

Słowa kluczowe: kompetencja językowa, sytuacja językowa, mniejszość polska, Stryj.

STRESZCZENIE

Sytuacja mniejszości polskiej mieszkającej w Stryju nie jest jednoznaczna. W zależności od sytuacji komunikacyjnej członkowie wspólnoty posługują się językiem ukraińskim, rosyjskim lub polskim. Ten ostatni jest używany głównie w kontaktach z polskojęzycznymi krewnymi i znajomymi, podczas mszy oraz uroczystości zorganizowanych przez Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej (TKPZL). W artykule podjęto próbę omówienia społecznych uwarunkowań kompetencji językowej przedstawicieli polskiej mniejszości. Materiał językowy pozyskano podczas letniej szkoły odbywającej się w 2019 roku w stryjskim oddziale TKPZL, a wyniki analizy zestawiono z rezultatami badań pilotażowych przeprowadzonych w 2018 roku w tej samej placówce.

W badaniach wykorzystano dwie metody – kwestionariuszową i wywiadu. Celem pierwszej było zebranie materiału pisanego, zawierającego przekonania respondentów m.in. na temat ich umiejętności językowych. Druga metoda pozwoliła na rozwinięcie przez informatorów (wyrażających chęć omówienia uzupełnionej wcześniej ankiety) przekonań zawartych na piśmie oraz na faktyczną ocenę i weryfikację ich umiejętności. Analiza zgromadzonego materiału wykazała, że obecnie podstawowym narzędziem komunikacji przedstawicieli mniejszości polskiej w Stryju jest język ukraiński, a polszczyzna jest używana albo okazjonalnie, albo praktycznie w ogóle nie jest przez nich używana. Zarówno w ankietach, jak i w wywiadach respondenci/informatorzy przejawiali dbałość o zgodność z normą literacką języka polskiego. Na dokładniejszą ocenę umiejętności językowych i weryfikację odchyłań od normy pojawiających się w wypowiedziach pozwalała spontaniczna zmiana tematu rozmowy podczas wywiadów. W toku prowadzonych badań wykazano, że polszczyzna zajmuje wysoką pozycję w systemie wartości przedstawicieli mniejszości polskiej w Stryju, co wynika m.in. z chęci zachowania języka przodków i podtrzymania rodzinnych tradycji. Mimo że obecnie jest używana okazjonalnie, to obserwuje się wzrost zainteresowania nią we wszystkich pokoleniach, a zwłaszcza – w pokoleniu młodszym. Wynika to nie tylko z więzów krwi, lecz także z atrakcyjności samego języka polskiego.

WPROWADZENIE

Język polski funkcjonujący na terenach kresowych był przedmiotem zainteresowania wielu badaczy, czego efektem są liczne opracowania na temat polszczyzny na Kresach Południowo-Wschodnich. Należy tu wymienić m.in. publikacje Janusza Riegera, Iwony Cechosz i Ewy Dziegiel (2002, 2007), Heleny Krassowskiej (2015), a zwłaszcza – dotyczące obwodu lwowskiego – Zofii Kurzowej (1983, 1993, 1997), Anny Kosteckiej-Sadowej (2008, 2017), Marii Zielińskiej (2011, 2012) czy Jana Fellerera (2020). Polszczyzna stryjan skupionych wokół Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej nie była dotąd przedmiotem szczegółowych badań – wstępne analizy zachowań językowych młodszego pokolenia Polaków w Stryju przeprowadzał jedynie Michał Głuszkowski (2007, 2013a, 2014), a sytuacja językowa mieszkającej tam mniejszości była przedmiotem badań pilotażowych prowadzonych przez autorkę niniejszego artykułu (Pawlaczyk 2019a, 2019b).

W Stryju, znajdującym się w obwodzie lwowskim, z myślą o mieszkającej tam mniejszości polskiej powstał oddział Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej (TKPZL), w którym obecnie jest zarejestrowanych ok. 320 osób. Placówka jest nastawiona m.in. na edukację i rozwój kompetencji językowych jej członków, propagowanie i podtrzymywanie wśród nich polskości, pomoc w dopełnieniu formalności niezbędnych do uzyskania Karty Polaka (Pawlaczyk 2019a, 70). Deklaracja przynależności do organizacji polonijnej powinna być równoznaczna z aktywnym uczestnictwem w życiu kulturalnym oraz w różnego rodzaju przedsięwzięciach organizowanych przez jej przedstawicieli.

W niniejszym artykule podjęto próbę omówienia społecznych uwarunkowań kompetencji językowej przedstawicieli polskiej mniejszości w Stryju na podstawie materiałów zebranych w stryjskim oddziale TKPZL podczas zajęć edukacyjnych, prowadzonych w 2019 roku w trzech grupach wiekowych (dzieci, młodzież, dorośli) w ramach II edycji *Letniej Szkoły Języka i Kultury Polskiej*. Materiał językowy zbierano dwiema metodami badawczymi. Pierwszą z nich była metoda kwestionariuszowa. Podczas zajęć organizacyjnych każdego z respondentów poproszono o uzupełnienie sporządzonej w języku polskim ankiety, zawierającej następujące pytania:

- 1) Oceń (0–10) swoją znajomość języków: ukraiński [...]; polski [...]; rosyjski [...]; angielski [...]; inne (jakie?) [...].
- 2) Od którego roku życia masz kontakt z językiem polskim?
- 3) Jaki był Twój pierwszy kontakt z językiem polskim?
- 4) Czy pobierałeś lekcje / uczestniczyłeś w kursach języka polskiego? Jak długo?
- 5) Kto w Twoim otoczeniu mówi(ł) w języku polskim (dziadkowie, rodzice, rodzzeństwo, sąsiedzi, itp.)?
- 6) Czy jesteś członkiem polskiej organizacji? Jakiej? Czym się zajmujesz?
- 7) Jakie znasz polskie miasta?
- 8) Jakich znasz polskich poetów i pisarzy?
- 9) Jakich znasz polskich aktorów, reżyserów, grupy muzyczne?
- 10) Jakich znasz polskich sportowców?

11) Czy byłeś w Polsce? W jakich miastach?

12) Napisz w kilku zdaniach: czym się zajmujesz, czym się interesujesz oraz jak spędzasz wolny czas?

Jej celem było zebranie materiału pisanego, zawierającego przekonania respondentów na temat ich umiejętności językowych¹, wiedzy dotyczącej Polski i zainteresowań. Zamieszczenie w kwestionariuszu prośby o samookreślenie poziomu znajomości języka było zainspirowane podobnymi badaniami, m.in. projektem Gerda Hentschela, Istvána Feketego i Jolanty Tambor, w którym wykorzystano ankietę socjodemograficzną, stworzoną przez zespół, a dotyczącą m.in. postaw i opinii wyrażanych przez użytkowników śląskiego etnolektu. We wstępnym raporcie z projektu naukowcy wyjaśnili, że celem ich badań stało się zebranie danych nt. zakresu posługiwania się śląskim przez poszczególne grupy wiekowe, ich postaw językowych i oczekiwań oraz liczby germanizmów aktywnie używanych przez Ślązaków (Hentschel, Fekete i Tambor 2019, 19). Dane przedstawione w raporcie potwierdzają, że wykorzystanie metody ankietowej w badaniach języków regionalnych jest ważne, a odpowiednio dobrana próba badawcza pozwala uznać wyniki za reprezentatywne. Metodę kwestionariuszową wykorzystano również w badaniach dotyczących trójjęzyczności ukraińsko-rosyjsko-polskiej prowadzonych przez Pavlo Levchuka (2020), których celem było przedstawienie sytuacji językowej Ukraińców niepolskiego pochodzenia. Wśród respondentów znalazły się osoby bez polskich korzeni lub z korzeniami śladowymi (deklarujące polskie pochodzenie jednego z pradziadków). W opracowaniu uwzględniono m.in. motywacje do nauki języka polskiego. Oprócz możliwości studiowania, podjęcia pracy zarobkowej czy osiedlenia się w Polsce, często był nią również fakt posiadania polskiego pradziadka (zob. Levchuk 2020, 107–111). Wyniki przeprowadzonych badań socjolingwistycznych, obejmujących głównie osoby bez polskich korzeni, pokazują, że zakres motywacji do nauki języka polskiego na Ukrainie jest szeroki i zróżnicowany, a dopiero perspektywa indywidualna, zwłaszcza z uwzględnieniem retrospekcji, ukazuje pełnię złożoności sytuacji – co potwierdza także niniejsze badanie.

Drugą metodą był wywiad ustny utrwalony na dyktafonie za zgodą informatora, a w przypadku dzieci – za pisemną zgodą rodzica. Wywiady przeprowadzono z informatorami, wyrażającymi chęć omówienia uzupełnionego wcześniej kwestionariusza, co pozwoliło na rozwinięcie przekonań zawartych na piśmie oraz na faktyczną ocenę i weryfikację umiejętności językowych tych osób.

FUNKCJONOWANIE POLSZCZYZNY W STRYJU

Badania pilotażowe przeprowadzone w 2018 roku w Stryju wykazały, że dla członków TKPZL charakterystyczne okazuje się posługiwanie się więcej niż dwoma językami.

¹ Odpowiedzi z ankiety nie były jedynym źródłem określenia poziomu językowego badanych. Umiejętności językowe respondentów autorka niniejszego artykułu weryfikowała w toku zajęć edukacyjnych, prowadzonych w ramach letniej szkoły.

Jednym z czynników determinujących umiejętności komunikacyjne i postawy wobec polszczyzny jest miejsce, w którym dochodzi do kontaktu z językiem przodków, czyli organizacja, w której działa szkoła z językiem polskim i kościół. Dla badaczy te miejsca są o tyle istotne, że umożliwiają nawiązanie kontaktów oraz pozyskanie materiału językowego nie tylko od aktywnych członków organizacji czy od wiernych, lecz także od ich bliskiego otoczenia (rodzina i znajomi). Na podstawie zebranych danych² ustalono, że:

(1) Sytuacja językowa mniejszości polskiej mieszkającej w Stryju jest złożona. Obecnie podstawowym narzędziem komunikacji tych osób jest język ukraiński. Jednak w zależności od sytuacji komunikacyjnej i otoczenia, w którym znajdują się członkowie wspólnoty, dodatkowo mogą oni posługiwać się językiem rosyjskim i/lub polskim. Ten ostatni odgrywa szczególnie istotną rolę podczas zarówno nabożeństw, jak i uroczystości w oddziale TKPZL, a także kontaktów z krewnymi i polskojęzycznymi znajomymi (Pawlaczyk 2019a, 71–72; 2019b, 257–258).

(2) Czynniki historyczno-polityczne, socjologiczne i socjolingwistyczne wpływają na charakter kontaktu językowego oraz na wybór kodu językowego. Zależą od nich również status polszczyzny i postawy wobec niej – dlatego różnice ujawnią się w motywacjach do nauki języka oraz w zachowaniach językowych przedstawicieli poszczególnych pokoleń (Pawlaczyk 2019b, 258).

(3) Wśród głównych czynników wpływających na obecny stan polszczyzny można wyróżnić kraj urodzenia, otoczenie językowe oraz typ rodziny (zob. Pawlaczyk 2019a: 71–75). Z kolei za najważniejsze czynniki motywujące do nauki uznaje się: zetknięcie z polszczyzną w okresie młodości, polskie pochodzenie, chęć uzyskania Karty Polaka, zamiar wyjazdu do Polski, wyznanie (zob. Pawlaczyk 2019a, 76–77).

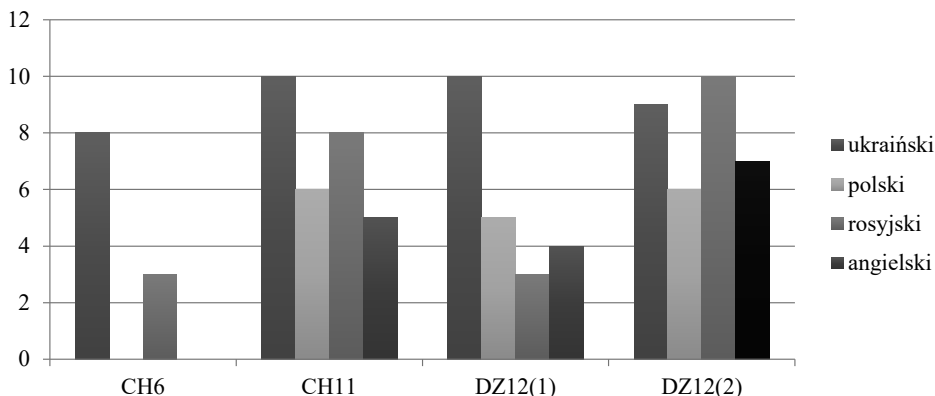
SPÓLECZNE UWARUNKOWANIA KOMPETENCJI JĘZYKOWEJ UCZESTNIKÓW LETNIEJ SZKOŁY

Kwestionariusze i wywiady nagrane w 2019 roku stanowiły uzupełnienie materiału językowego (pisanego i mówionego) zebranego rok wcześniej i dotyczącego sytuacji językowej mniejszości polskiej, z uwzględnieniem sfer użycia polszczyzny, postawy wobec niej i zjawisk językowych charakterystycznych dla poszczególnych grup badawczych. W badaniach kwestionariuszowych wzięło udział 25 osób³. W grupie I zostały wypełnione 4 kwestionariusze, w grupie II – 11, natomiast w III – 10. Z przeanalizowanych ankiet przeprowadzonych w grupie dzieci wynika, że w trzech przypadkach deklarowano znajomość czterech języków, a w jednym – ukraińskiego

² W badaniach z 2018 roku nie stosowano kryteriów doboru grupy badawczej, jednak otrzymane wyniki można uznać za względnie miarodajne. Założenia zweryfikowano i potwierdzono podczas badań prowadzonych w 2019 roku, dlatego wyniki otrzymane rok wcześniej można odnieść do całej społeczności.

³ W niniejszej pracy, ze względu na gwarancję anonimowości, w symbolach zakodowano płeć i wiek respondentów/informatorów (np. CH11 – 11-letni chłopiec, K32 – 32-letnia kobieta).

i rosyjskiego. Znajomość podstawowego kodu językowego (urzędniczego) oceniano w skali od 8 do 10 punktów. Z kolei najslabiej oceniano znajomość języka polskiego (zob. wykres 1).

Wykres 1. Skala samooceny znajomości poszczególnych języków w grupie dzieci

Z odpowiedzi na pytanie dotyczące pierwszego kontaktu z polszczyzną wynika, że dochodziło do niego dopiero w szkole, mimo że w otoczeniu najmłodszych respondentów posługuje się nią (prawdopodobnie okazjonalnie) któryś z rodziców, dziadków i/lub pradziadków. Trudności przysporzyło pytanie otwarte, polegające na stworzeniu kilkuzdaniowej wypowiedzi pisemnej w języku polskim na temat zainteresowań i sposobów spędzania czasu wolnego. Najmłodszy respondent (9 l.), ze względu na brak umiejętności pisania w wymaganym języku, nie był w stanie udzielić odpowiedzi. Dwie 12-letnie respondentki, wcześniej stosujące się do poleceń zawartych w ankiecie, w przypadku dłuższej wypowiedzi pisemnej udzieliły odpowiedzi w języku ukraińskim:

Я люблю малювати з своєю сестрою. Гуляю кожен день з друзями (DZ12[1])

Займаюсь бальними танцями, бейсболом, легкою атлетикою,учобою. В вільний час малюю, читаю, гуляюї відпочиваю [...] (DZ12[2])

Ze względu na barierę językową odczuwalną przez uczestniczki badań oraz na brak swobody rozmowy nie chciały one podjąć się próby omówienia wypełnionych kwestionariuszy. Z kolei czwarty z respondentów (11 l.) stworzył następującą wypowiedź pisemną⁴: „Ja bardzo lubie uczyć języki. Lubie czytać i chodzić na spacer. Lubię sport. Wólny czas spędziałem ze swoim bratem i bawę się ze swoimi kolegami”. Chłopiec, mimo niespełna rocznej nauki języka polskiego, opanował go na dobrym poziomie

⁴ Wypowiedzi pisemne respondentów przytoczono w oryginalnej postaci.

w zakresie czytania i pisania, a na bardzo dobrym – w zakresie mówienia. Potwierdza to zarówno aktywność na zajęciach podczas trwającej szkoły letniej, jak i brak bariery komunikacyjnej podczas udzielanego wywiadu. Respondent ocenił poziom znajomości polszczyzny na 6 punktów:

bo j'a j'ešč'e 'uč'e še jenz'yka polsk'ego i j'a tak na pow'ove zn'am [...] j'a by xć'aw 'um'eć / 'um'eć tak v'olna rozm'av'ać / rozm'av'ać i tr'ox'i jak sw'yše tak i p'isać

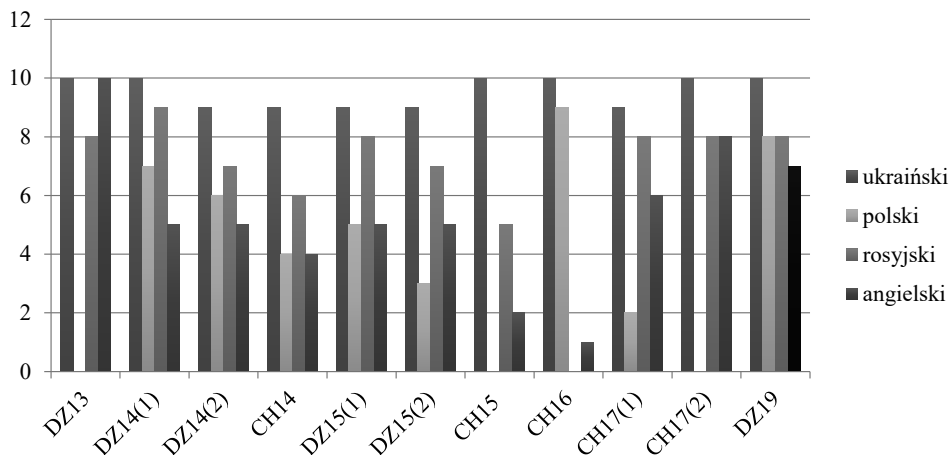
Podczas zajęć i prowadzonego wywiadu zaobserwowano, że starał się on tworzyć rozbudowane konstrukcje składniowe, przy czym miał świadomość, że nie zawsze okazują się one poprawne pod względem gramatycznym. Dodatkowo CH11 nie miał problemów z właściwym rozumieniem poleceń czy z udzielaniem odpowiedzi na pytania, np.:

– Czym się zajmujesz na co dzień? Co lubisz robić?

j'a 'uč'e še jenz'yka i / 'iže na sp'acer / ba... b'av'iw bav''iwem še ze sf'ojim mw'očšym bra... br'at br'atem / j'a l'ub'e č'ytac' / x'ożić na sp'acer i gr'ać f'p''iwku n'ożnom

Z zarejestrowanego materiału wynika, że w zakresie fonetyki różnice najczęściej zauważalne są w wymowie spółgłoski č, która przed samogłoską jest wymawiana miękko (č>č'), np. j'ešč'e (pol. ješče), 'uč'e še (pol. uče še), č'itam (pol. czytam). Z kolei w zakresie morfologii odnotowano m.in. różnice w użyciu końcówek osobowych czasu przeszłego, które pod wpływem ukraińskiego są ujednoczone we wszystkich osobach, np.: (1) j'a t'utaj x'ożiw na p'olsk'i (por. pol. chodziłem, ukr. Я ходив), (2) j'a b'aržo xć'aw teš na'učyć še (por. pol. chciałem, ukr. Я хотів), (3) j'a by xć'aw (por. pol. chciałbym, ukr. Я хотів би). Oprócz tego w wypowiedziach informatorów występują zapożyczenia i kalki z języka ukraińskiego, jak w przykładzie: j'a ogl'ondaw k'arte p'olsk'i (por. pol. mapa, ukr. карта). Zakres interferencji jest szeroki i obejmuje różne jej przejawy w zakresie fonetyki, morfologii, leksyki i składni, ale w związku ze skromnym zakresem zarejestrowanego materiału w grupie dzieci szczegółowe analizy wpływów ukraińskich wymagają kontynuacji badań.

W grupie II – młodzieży – siedmiu respondentów zadeklarowało znajomość czterech języków, a pozostali – trzech. Najwyżej oceniano język ukraiński (9–10 punktów). Z kolei najniżej – podobnie jak w grupie dzieci – język polski (zob. wykres 2).

Wykres 2. Skala samooceny znajomości poszczególnych języków w grupie młodzieży

W przypadku pierwszego kontaktu z polszczyzną najwięcej osób odpowiedziało, że dochodziło do niego podczas zajęć w organizacjach zajmujących się nauczaniem języka (5 osób) oraz wizyty w Polsce (3 osoby). Połowa respondentów zadeklarowała, że w ich otoczeniu polszczyzną posługują się jedynie przyjaciele i koledzy, a pozostała część – że nie ma osób mówiących po polsku. Na pytanie dotyczące zajęć, zainteresowań i czasu wolnego udzielono następujących odpowiedzi:

Interesuję się śpiewem. W wolny czas spaceruję z koleżankami, czytam, oglądam filmy (DZ14[1]).

Interesuję się językiem polskim, oglądaniem filmów i serialów, czytaniem różnych książek. Kiedy mam wolny czas i jest fajna pogoda to wtedy chodzę na spacer, chodzę nad rzekę lub jezioro. Też lubie tańczyć, pływać, czytać, grać w siatkówkę (DZ14 [2]).

Interesuję się językami i kulturami różnych narodów, sportem, także lubię spacerować razem z koleżankami. Jeszcze teraz uczę angielskiego języku (DZ15[1]).

Uwielbiam rysować, gram na gitarze. Bardzo lubię śpiewać (DZ15[2]).

Zaimuję się pływaniem. interesuje się plituko. wolny czas serwuje internetie (CH16).

Jestem studentką. Interesuję się językami, rysowaniem. Kiedy mam wolny czas, spędzam z przyjaciółmi, rodzicami. Robię shopping (DZ19)

W pozostałych przypadkach udzielano odpowiedzi w języku ukraińskim. Wynika to przede wszystkim z niewystarczającej znajomości polszczyzny lub z braku umiejętności tworzenia i zapisywania zdań w języku polskim. Najbardziej zaangażowani i aktywni uczestnicy letniej szkoły wyrażali chęć omówienia kwestionariuszy i udzielenia krótkiego wywiadu ustnego. Jedną z takich osób była DZ14(1), która deklarywała polskie pochodzenie, mimo że nie zostało ono poświadczane w żadnych dokumentach.

Ze względu na odczuwalną barierę językową oraz brak płynności podczas czytania znajomość polszczyzny została przez nią oceniona na 7 punktów. Na podstawie fragmentu książki odczytanego przez informatorkę można stwierdzić, że miękko wypowiada ona spółgłoskę /č/ (np. č'arózej [por. pol. czarodziej], žeč' [por. pol. rzecz]), głoskę /ł/ traktuje jako /v/ (np. cavom [por. pol. całą]), a oprócz tego nie realizuje spółgłoski /č/ (np. čyńic [por. pol. czynić]). Z kolei z przeprowadzonego wywiadu wynika, że DZ14(1) nie miała problemu z rozumieniem pytań. Jednak tworzone przez nią wypowiedzi nie zawsze charakteryzowały się płynnością, swobodą oraz poprawnością gramatyczną:

v vak'ac'e jex'awa do p'olsk'i s tovaž'yfstem / t'agže v g'urax b'ywam dv'a tyg'odnie / no tak to spacer'uje nad ž'ek'e nad jež'oro / [...] x'oze do šk'owy od 'usmie čšyž'eści do gž'eš 'albo čš'ecej 'abo dr'ug'ej gož'iny dń'a / 'albo na nu na l'ekcje t'utaj / 'albo no / po pr'ostu d'oma / [...] č'ytam / r'able r'ob'e zad'ańe dom'ove / nu ji pom'agam m'am'e / [...] rys'uje k'edy j'est n'astruj / j'eše ň'e v'em / nu ogl'ondam f'ilmy i ser'ale

Nieco inaczej było w przypadku drugiej informatorki – DZ14(2), która swobodnie posługuje się polszczyzną w kontaktach z polskojęzycznymi osobami, co może wynikać z zetknięcia się z nią już we wczesnym dzieciństwie:

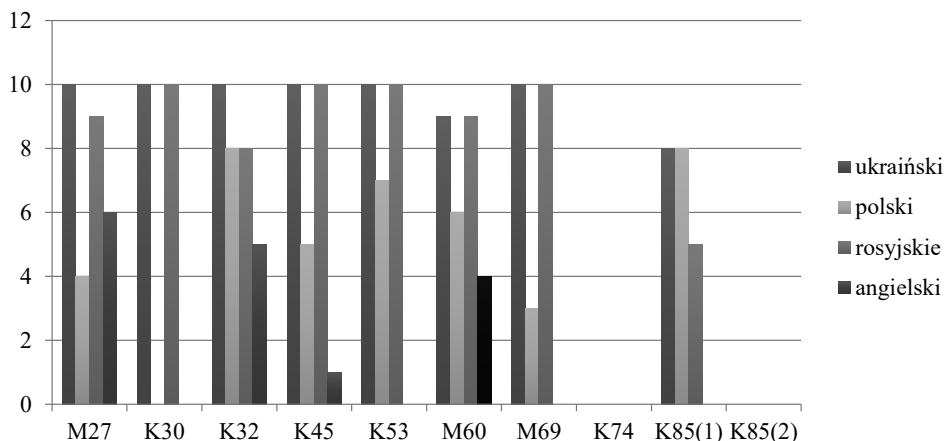
m'oj 'ojėec rozm'av'aw po p'olsku i m'oja b'apća ze str'an'y 'ojca teš / i pšes to zn'am ten j'enzyk j'ešč'e z maw'ego / a p'otem k'edy m'awam ž'ešeńe l'at to p'ošwam da šk'owy p'olsk'ej mńejš'ości narod'ovej f'str'yju i uč'ywam ten j'enzyk pšes p'ėnė l'at i d'alej 'uče

Podczas udzielanego wywiadu informatorka wspominała, że odczuwa braki w zakresie gramatyki oraz dostrzega u siebie błędy w akcentuacji wyrazów. Stara się pracować nad błędami i korygować je poprzez uczestnictwo w kursach językowych. Obecnie nie ma problemu z tworzeniem zarówno prostych, jak i rozbudowanych konstrukcji składniowych w języku polskim:

t'eras x'oze do šk'owy p'olsk'ej / teš l'atem b'aržo l'ub'e sp'enzać v'olny č'as s koleg'am'i i koležank'am'i / to x'oze nad ž'ek'i / ježž'imy rov'ežem / v'někt'uryx v'někt'užyx r'azax ježž'imy v g'ury pšez dv'a čš'y dń'i / i tak t'eraz b'ede 'iše juš f'pońež'awek do šk'owy / [...] interes'uje še muz'ykom sp'ortem tańc'am'i / bo pšes p'ėnė l'at xož'iwam 'ale juš ň'e mam tak d'užo č'asu 'ale t'eras pw'ywam / 'ale j'ešč'e k'edyš xož'iwam na šatk'ufke [...]

W wypowiedziach DZ14(2) jest zauważalna, podobnie jak u DZ14(1), m.in. miękka wymowa spółgłoski č (č>č'), np. č'as (por. pol. czas), č'asu (por. pol. czasu). Oprócz tego formy czasu przeszłego przez nią tworzone odpowiadają często ukraińskiej konstrukcji „temat + л + końcówka osobowa”, np. vykonyv'awa t'ak'e pr'ace.

W grupie III (dorośli) liczącej 10 respondentów, czworo z nich zadeklarowało znajomość czterech języków, pięciu – trzech, a jedna – dwóch. Najwyżej oceniano znajomość języka ukraińskiego. Drugim najwyżej ocenianym był język rosyjski, trzecim – polski, a najniżej oceniano znajomość języka angielskiego (zob. wykres 3). W przypadku K74 oraz K85(2) poniższy wykres nie uwzględnia ocen, ponieważ respondentki zadeklarowały jedynie znajomość poszczególnych języków, a nie oceniły poziomu ich znajomości.

Wykres 3. Skala samooceny znajomości poszczególnych języków w grupie dorosłych

W przypadku dorosłych kontakt z polszczyzną następował już w dzieciństwie, co wynika z wychowywania się w rodzinach, w których podstawowym kodem językowym był język polski. Dlatego do pierwszego kontaktu dochodziło najczęściej podczas rozmów z dziadkami w rodzinnym domu. Innych odpowiedzi udzielały osoby nieposiadające Karty Polaka, czyli pochodzące z rodzin ukraińskich lub mieszanych. W ich przypadku kontakt wynikał z turystyki lub bliskiego sąsiedztwa Polaków. Z pytaniem dotyczącym zajęć, zainteresowań i czasu wolnego kłopot miały trzy osoby, które ze względu na brak znajomości polszczyzny udzieliły odpowiedzi w języku ukraińskim. Pozostałe osoby – zgodnie z prośbą badaczy – w języku polskim:

Pracuję jako inżynier na Stryjskiej Fabryce Wagonowej. Także jestem członkiem TKPZL w Stryju. Przy Towarzystwie zajmuję się teatrem, także prowadziłam zajęcia sekcji krajoznawczo-historycznej. Lubię czytać literaturę obyczajową w języku polskim lub rosyjskim. Lubię tematykę o II wojnie światowej lub czasach międzywojennych, o zwierzętach. Chcę wyuczyć język angielski. Ostatnio rzadko mam wolny czas, jeżeli go mam, to czytam, śpię lub idę nad rzekę jeżeli pogoda dopasuje (K32)

Pracuje w piekarni. Ale mam dużo zainteresowań. Mam ogród, sad. Lubię gotować. Robić na drótkach różne rzeczy (в'язання). Вишивання нитками Oglondać TV (K45)

Jestem pielegnarka, asystenta dentysta, lubie podróżować itd. (K53)

Pracuje jako elektryk na fabryce z remontu wagonów ciężarowych. interesuje się historią, polityką, muzyką. Kiedy wypada wolny czas lubię czytać książki, śpiewać piosenki polski, pracować w ogrodzie (M60)

Jestem emerkatorką, chodze na uniwersytet III wieku, w klub kobiet (K74)

Jestem na emerytuże, pracowała jako krawcowa, lubie śpiewać, tanszyć i gotować pyszne jedzenie (K85[1])

Jestem ameratorko, chodze na chur, do kościoła (K85[2])

Materiał pisany poszerzono o kilka wywiadów ustnych, podczas których omówiono kwestionariusze poszczególnych informatorów, w tym K32. Kobieta posługuje się polszczyzną w zakresie kodu rozwiniętego, według definicji Basila Bernsteina (Boksański, Piotrowski i Ziółkowski 1977, 106–131; Głuszkowski 2013b, 125–130), co potwierdza fragment jej wypowiedzi:

t'eras prac'uje na fabr'yce vagon'ovej i j'ako inż'yńer 'uče l'uży vykožyst'yač r'użne progr'amy komputer'ove / teš č'asem prac'uje j'ako oper'ator / nab'eram r'użne d'ane / vb''ijam do progr'amy pewn'ego no i t'ak'e suprov'od j'agby progr'amuf'r'użnyx / 'opruč t'ego j'ešče ž'alam pšy tovaž'ystf'e / j'estem č'lonk'em zaž'ondem / na tovaž'ystf'e to zajm'uje še te'atrem i j'ešče provaž'iwam zaj'enča x'istor'yčne pšez dv'a l'ata / ž'enk'i n'im tr'oxe vyuč'yłam x'ist'or'i p'olsk'i

Z polszczyzną K32 ma kontakt od 15. roku życia. Swoje umiejętności językowe oceniła na 8 (w skali 1–10), ponieważ odczuwa braki w słownictwie oraz brak swobody komunikowania się z osobami polskojęzycznymi. Obecne w wypowiedziach wpływy wschodniosłowiańskie wynikają z jej pochodzenia (ukraińsko-rosyjsko-polskie) oraz liczby języków używanych w kontaktach z domownikami (ukraiński, rosyjski). Zarówno w materiale pisanim, jak i w mówionym odnotowano m.in. kalki gramatyczne – składniowe, np. (1) „Pracuję na Stryjskiej Fabryce Wagonowej” (por. pol. Pracuję w Stryjskiej Fabryce Wagonowej, ukr. Працюю на Стрийському вагоноремонтному заводі), (2) „pracuje na fabryce wagonowej” (por. pol. pracuję w fabryce wagonowej, ukr. працюю на вагоноремонтному заводі), (3) „zaczęłam chodzić na towarzystwo” (por. pol. zaczęłam chodzić do towarzystwa, ukr. почала ходити на товариство)⁵.

Z ankiet wypełnionych przez respondentów udało się również wynotować ciekawe formy zapisu niektórych konstrukcji. W odpowiedziach na pytanie „Od którego roku życia masz kontakt z językiem polskim?” pojawiały się błędy typu „od X lat”, co miało odpowiadać polskiemu „od X roku życia”, np.: „od 3 lat”, „ot 14 lat”. W pisemnych wypowiedziach najstarszych respondentów pojawiała się również ukraińska konstrukcja „z X roky”, odpowiadająca polskiemu „od X roku”, np.: „z 1945 r.”, „Mam kontakt z językiem polskim z 1961 r.”. Jedną z najbardziej interesujących form interferencji były nazwiska i nazwy miast, zapisywane przez respondentów. Odnotowano:

- odchylenia od norm polskiej pisowni, np.: „Chenstochowa” (por. pol. Częstochowa), „Ludz” (por. pol. Łódź), „Bydgosz” (por. pol. Bydgoszcz);
- próby transliteracji nazw miast np. „Wrotslaw” (por. pol. Wrocław), „Warszawa” (por. pol. Warszawa);
- ślady angielskiej ortografii podczas prób transliteracji nazwisk poetów, gdzie głosce [č] odpowiada ch, a [š] – sh, np. „Mickiewich”, „Mickewych”, „Mickewich” (por. pol. Mickiewicz), „Makushinski” (por. pol. Makuszyński), „Sienkewich” (por. pol. Sienkiewicz).

⁵ W przykładzie (1) i (2) przyimek *w* został zastąpiony przez *na*, co można uznać za wynik oddziaływania języka ukraińskiego. Podobny wpływ staje się zauważalny w przykładzie (3), w którym zamiast przyimka *do* pojawia się ukraiński odpowiednik – *na*.

Oprócz tego w ankietach znalazły się również przykłady tworzenia form czasu przeszłego czasowników za pomocą ukraińskiej konstrukcji „temat + *и* + końcówka osobowa”, np.: „W Polsce potem poszła do polskiej szkoły”, „uczyła język polski 4 lata”, „Brała udział w kursach”.

PODSUMOWANIE

Stryjanie skupieni wokół TKPZL stanowią ciekawą, dotąd niezbadaną grupę. Na podstawie zgromadzonego materiału można stwierdzić, że obecnie podstawowym narzędziem ich komunikacji jest język ukraiński. Polszczyzna jest przez nich używana okazjonalnie (osoby mające polskie pochodzenie), albo – w przypadku osób dopiero rozpoczynających naukę języka – praktycznie w ogóle nie jest przez nich używana. Zarówno w ankietach, jak i w wywiadach przedstawiciele mniejszości, ze względu na konieczność zapisu wypowiedzi i prowadzenia rozmowy wyłącznie w języku polskim, przejawiali dbałość o zgodność z jego normą literacką. O ile w przypadku kwestionariuszy treść wypowiedzi pisemnych mogła być przez nich kontrolowana i z reguły odpowiadała normie literackiej (z wyjątkiem ortografii), o tyle w przypadku wywiadów – niemożliwe stało się jednoczesne kontrolowanie treści wypowiedzi i panowanie nad wymową, co potwierdzają pojawiające się przykłady interferencji. Z analizowanych materiałów wynika, że osoby reprezentujące pokolenia młodsze i średnie często nie miały kontaktu z polszczyzną w dzieciństwie i przez długi czas nie były świadome swojego polskiego pochodzenia – dlatego w sytuacjach codziennych posługiwały się wyłącznie językiem ukraińskim i/lub rosyjskim. Zaobserwowano, że te osoby mają dużą motywację do nauki języka polskiego: często podejmują się jej samodzielnie lub uczęszczają na dodatkowe lekcje. Oprócz tego zauważono, że podczas prowadzonych wywiadów wypowiedzi były przez przedstawicieli wspomnianych grup konstruowane z dużą dbałością o zgodność z normą literacką, jednak spontaniczna zmiana tematu rozmowy pozwalała na dokładniejszą ocenę umiejętności językowych i weryfikację pojawiających się odchyłeń od normy. W pokoleniu młodszym i średnim okazywały się one najbardziej widoczne na poziomie gramatycznym i leksykalnym. Z kolei analiza materiału językowego zebranego w grupie dorosłych (zwłaszcza wywiady ustne nagrane w języku polskim) pokazała, że do pierwszego kontaktu przedstawicieli pokolenia starszego z polszczyzną dochodziło najczęściej w rodzinnym domu, w którym używano jej w codziennej komunikacji. Mimo że obecnie informatorzy posługują się nią już tylko okazjonalnie, to można zaobserwować wysoki poziom jej zachowania – co potwierdzają rozbudowane i bogate w różnorodne środki językowe konstrukcje składniowe, tworzone przez te osoby. Nie oznacza to, że wypowiedzi są wolne od obcych wpływów, ale należy zaznaczyć, że odchylenia od normy są w mowie informatorów rzadziej obserwowalne.

Polszczyzna zajmuje wysoką pozycję w systemie wartości członków polskiej wspólnoty. Jej wysoki prestiż wynika m.in. z chęci podtrzymania rodzinnych tradycji i zachowania języka przodków. Na obecny stan języka polskiego w poszczególnych pokoleniach wpływały przede wszystkim takie czynniki, jak miejsce urodzenia, typ

rodziny i otoczenie językowe. Choć obecnie polszczyzna jest używana prawie wyłącznie w sferze religijnej, zauważa się, że zainteresowanie nią rośnie – zwłaszcza w pokoleniu osób urodzonych po 1991 roku, co wynika przede wszystkim z więzów krwi (jeden z ważniejszych czynników motywujących do nauki) oraz z jej atrakcyjności.

BIBLIOGRAFIA

- Boksański, Z., A. Piotrowski, i M. Ziółkowski. 1977. *Socjologia języka*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Fellerer, J. 2020. *Urban Multilingualism in East-Central Europe. The Polish Dialect of Late-Habsburg Lviv*. Lanham – Boulder – New York – London: Lexington Books.
- Głuszkowski, M. 2007. „Åzykovaâ situaciâ i kul'turnoe samosoznaniedetej i molodeži Pol'skogo Kul'turnogo Centra im. Kornelâ Makušinskogo v Strye”. W *Krymsko-pol'skijsbornik naučnyh rabot*. T. 5: *Dni Adama Mickeviča v Krymu*, red. A. Gadomski. Simferopol': Universum, 205–212.
- Głuszkowski, M. 2013a. „Wpływ postawy wobec języka na charakter kontaktu językowego. Na przykładzie sytuacji językowej dzieci i młodzieży z Polskiego Centrum Kulturalnego w Stryju (Ukraina)”. W *Dia-log kultur. Języki wschodniosłowiańskie w kontakcie z polszczyzną i innymi językami europejskimi*, red. J. Mędelśka, i E. Titarenko. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 21–32.
- Głuszkowski, M. 2013b. *Socjologia w badaniach dwujęzyczności*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Mi-kołaja Kopernika.
- Głuszkowski, M. 2014. „Rola Polskiego Centrum Kulturalnego w kształtowaniu kompetencji językowej i przyszłych losów tamtejszej młodzieży polskiego pochodzenia”. W *Polskie Kresy Wschodnie i ludzie stamtąd. II edycja*, red. W. Dżianisava, P. Juszkiewicz, i A. Okuskaite. Warszawa: Elipsa, 171–177.
- Hentschel, G., I. Fekete, i J. Tambor. 2019. „Głos w sprawie aktualnego stanu użycia zapożyczeń niemieckich we współczesny, etnolekcie śląskim i postaw językowych jego użytkowników (raport wstępny z projektu badawczego)”. *Forum Lingwistyczne* 6: 17–42.
- Kostecka-Sadowa, A. 2008. „Stan współczesnej polszczyzny Mościsk i okolic”. W *Współczesna polszczyzna: stan, perspektywy, zagrożenia*, red. Z. Cygal-Krupa. Tarnów: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie, 247–257.
- Kostecka-Sadowa, A. 2017. „Sytuacja języka polskiego w obcym otoczeniu językowym. Zarys problematyki (na przykładzie obwodu lwowskiego)”. *Prace Językoznawcze* 19 (2): 73–86.
- Krasowska, H. 2015. „Stan badań nad polszczyzną południowokresową. Przeszłość i perspektywy badawcze”. W *Język polski i polonistyka w Europie Wschodniej. Przeszłość i współczesność*, red. I. Bundza, E. Kowalewski, A. Krawczuk, i O. Słyvynskij. Kijów: INKOS, 55–68.
- Kurzowa, Z. 1983. *Polszczyzna Lwowa i Kresów południowo-wschodnich do 1939 roku*. Warszawa – Kra-ków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kurzowa, Z. 1993. *O mowie Polaków na kresach wschodnich*. Kraków: Wydawnictwo i Drukarnia „Secesja”.
- Kurzowa, Z. 1997. „Historia i współczesność języka polskiego na Kresach południowo-wschodnich”. W *Historia i współczesność języka polskiego na Kresach wschodnich*, red. I. Grek-Pabisowa. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 111–165.
- Levchuk, P. 2020. *Trójjęzyczność ukraińsko-rosyjsko-polska Ukraińców niepolskiego pochodzenia*. Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.

- Pawlaczyk, A. 2019a. „Funkcjonowanie języka polskiego i elementów polskiej tradycji narodowej w Stryju (Ukraina)”. *Zeszyty Łużyckie* 53: 69–83.
- Pawlaczyk, A. 2019b. „Sytuacja językowa mniejszości polskiej w Stryju (Ukraina)”. *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN* 67: 251–261.
- Rieger, J., I. Cechosz, i E. Dzięgiel. 2002. *Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku*. Cz. I: *Stan i status polszczyzny. Gwary polskie w Lwowskim, na Tarnopolszczyźnie i na Podolu*. Warszawa: Wydawnictwo Semper.
- Rieger, J., I. Cechosz, i E. Dzięgiel. 2007. *Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku*. Cz. II: *Polszczyzna w Lwowskim, Żytomierskim i na Podolu. Teksty*. Kraków: Wydawnictwo Lexis.
- Zielińska, M. 2011. „Rola polszczyzny w życiu młodych użytkowników języka polskiego na Ukrainie Zachodniej”. *Język, Komunikacja, Informacja* 6: 127–134.
- Zielińska, M. 2012. „Sytuacje komunikacyjne a umiejętności tworzenia wypowiedzi przez młodych użytkowników języka polskiego na terenach Ukrainy Zachodniej”. *SŁOWO. Studia językoznawcze* 3: 192–200.

Social determinants of the linguistic competence of Polish minority representatives in Stryi (the Lviv region)

Keywords: linguistic competence, language situation, Polish minority, Stryi.

ABSTRACT

The situation of the Polish minority living in Stryi is not clear-cut. Depending on the communication situation, members of the community speak Ukrainian, Russian or Polish. The latter is used mainly in contacts with Polish-speaking relatives and friends, during church masses and celebrations held at the Society of Polish Culture of the Lviv Region (TKPZL). The article attempts to discuss the social conditions of the linguistic competence of the Polish minority representatives. The language material was obtained during the summer school held in 2019 at the Stryi branch of TKPZL, its results were compared with those of the 2018 pilot study at the same institution.

Two methods were used in the research – a questionnaire and an interview. The aim of the first one was to collect written material on the beliefs of respondents, among others, about their language skills. The second method allowed the informants (expressing their willingness to discuss the previously completed questionnaire) to develop their written beliefs and the actual assessment and verification of their skills.

The analysis of the collected material showed that the Ukrainian language is currently the basic communication tool for the representatives of the Polish minority in Stryi, and the Polish language is used either occasionally or practically not at all. Both in the questionnaires and in the interviews, the respondents/informants took care to comply with the literary norm of the Polish language. The spontaneous change of the topic of the conversation during the interviews allowed for a more precise assessment of language skills and the verification of deviations from the norm in the statements. In the course of the conducted research, it was shown that the Polish language has a high position in the value system of the Polish minority representatives in Stryi, which stems from, among others, the will to preserve the language of the ancestors and maintain family traditions. Although nowadays it is used occasionally, there has been an increased interest in it in all generations, especially in the younger generation, which results not only from blood ties, but also from its attractiveness.